

ЧЕРЕВАТЕНКО І. М.,

кандидатка юридичних наук,
асистентка кафедри цивільної юстиції
та адвокатури
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

СМОЛЬСЬКА Я. В.,

студентка III курсу
факультету прокуратури
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 347.9:347.955

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.2.14>

«КАСАЦІЙНІ ФІЛЬТРИ» У КОНТЕКСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ МАЛОЗНАЧНИХ СПРАВ

Стаття присвячена оцінці наслідків реформування Цивільного процесуального кодексу України в аспекті запровадження таких понять як «малозначні справи» та «касаційні фільтри». Було зосереджено увагу на природі малозначних справ, їх особливостей та ефективності функціонування інституту спрощеного провадження по таким справам. Зроблено висновок про порівняно невелику кількість наявних на сьогоднішній день робіт, присвячених цій проблематиці, а також наявність неоднозначного тлумачення таких оціночних понять, як «фундаментальне значення», «значний суспільний інтерес», що унеможливорює справедливе та безперешкодне застосування норм права. У ході дослідження було проаналізовано низку рішень ЄСПЛ й зроблено акцент на тому, як український законодавець відтворив міжнародні стандарти, щодо обмеження права доступу до суду, у національній площині. Було зроблено акцент на правомірності обмеження права особи на доступ до суду, з огляду на конституційні положення та європейську практику, виокремлено приклади «касаційних фільтрів» в цивільно-процесуальному законодавстві, зокрема в статті 389 ЦПК України, проаналізовано підстави для можливості відкриття касаційного провадження у справі. У статті також проаналізовані деякі рішення Касаційного цивільного та Касаційного адміністративного судів у складі Верховного суду, щодо розкриття належного правозастосування норм права у спірних справах. Зроблено висновок про те, що в обох судах в різному обсязі тлумачаться поняття виняткового та фундаментального значення, натомість Касаційний адміністративний суд приділяє більше уваги вказаним термінам, прямо розкриваючи їх у своїх рішеннях. В свою чергу в рішеннях КЦС простежуються лише суб'єктивні роз'яснення з огляду на обставини конкретної справи та зміст касаційного скарги, в якій заявник повинен пояснити, в чому саме полягає виключність чи значущість цієї справи.

Ключові слова: малозначні справи, касаційні фільтри, доступ до суду, обмеження права доступу до суду, касаційна інстанція.

Cherevatenko I. M., Smolska Ya. V. Cassation filters in the context of functioning of the institute of small claims

The article is devoted to the assessment of the consequences of the reform of the Civil Procedure Code of Ukraine in terms of the introduction of such concepts as “small cases” and “cassation filters”. Attention was focused on the nature of small cases, their features and the effectiveness of the institution of simplified proceedings in such cases. It was concluded that there is a relatively small number of works dedicated to this issue, as well as the presence of an ambiguous interpretation of such evaluative concepts as “fundamental importance”, “significant public interest”, which makes it impossible to apply fair and unimpeded legal norms. During the research, a number of decisions of the ECHR were analyzed and emphasis was placed on how the Ukrainian legislator reproduced international standards regarding the limitation of the right of access to the court at the national level. Emphasis was placed on the legality of limiting a person’s right to access to court, taking into account constitutional provisions and European practice, examples of “cassation filters” in civil procedural legislation, in particular in Article 389 of the Civil Procedure Code of Ukraine, were singled out, the grounds for the possibility of opening cassation proceedings in the case were analyzed. There were also analyzed some decisions of the Civil Cassation and Administrative Cassation Courts as part of the Supreme Court regarding the disclosure of the proper enforcement of legal norms in disputed cases. It was concluded that in both courts the concepts of exceptional and fundamental importance are interpreted to a different extent, instead, the Administrative Cassation Court pays more attention to the specified terms, directly revealing them in its decisions. In turn, in the decisions of the Civil Court, only subjective explanations can be traced in view of the circumstances of the specific case and the content of the cassation appeal, in which the applicant must explain what exactly is the exclusivity or significance of this case.

Key words: *small cases, cassation filters, access to the court, restriction of the right of access to the court, cassation instance.*

Вступ. Процесуальна реформа 2017 року була спрямована на оновлення та зміну норм Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України). Так, під впливом міжнародної практики був запроваджений інститут малозначних справ (“small claims”). На цій підставі у позовному провадженні з’явилося два порядки розгляду цивільних справ – спрощене та загальне позовне провадження. Процесуальними особливостями виокремлення спрощеного провадження є те, що справа повинна мати порівняно невелику ціну позову (до 100 неоподаткованих мінімумів доходів громадян) або характеризуватися незначною складністю.

Виходячи з положень, що закріплені у ст. 6 Європейської конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ), спрощене провадження покликане реалізувати принцип доступу до суду за рахунок скорочення судових витрат та зайвого формалізму [1]. Водночас, малозначні справи сприяли формуванню касаційних обмежень (фільтрів), які покликані обмежувати право особи на доступ до суду у порядку перегляду судами касаційної інстанції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання було предметом дослідження таких правників, як С. О. Кравцов, О. І. Попов, О. О. Ткачук, Н. В. Ткачук та ін. Однак через порівняну новизну механізм касаційних фільтрів не є досконало досліджений в аспекті свого практичного значення та ефективності функціонування в українській правовій практиці.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз правомірності обмеження права на касаційне оскарження в контексті функціонування «касаційних фільтрів» та інституту малозначних справ.

Результати дослідження. Відтак, ознакою малозначних справ є їх незначна складність, яка встановлюється судом і прямо впливає на право учасників справи на подальше

оскарження прийнятих судових рішень. У ЦПК України не досить чітко визначено, коли суд зобов'язаний, а коли може визнати справу як малозначну.

Аналізуючи Постанову Касаційного цивільного суду у складі Верховного суду (далі – КЦС ВС) від 27 грудня 2018 року № 589/3937/17 можна дійти висновку проте, що справа може бути визнана малозначною на будь-якій стадії розгляду та лише на підставі ухвали суду, а також те, що справа не може бути визнана малозначною, якщо містить позовні вимоги немайнового характеру (у такому разі малозначною справа може бути визнана лише ухвалою суду) [2]. Крім того, у цивільній справі від 31 травня 2019 року № 684/865/18 КЦС ВС зазначає, що справа є малозначною в силу своїх властивостей, незалежно від визнання її такою судами першої та апеляційної інстанцій [3]. Отже, для того, щоб не помилитися з визнанням справи малозначною потрібно керуватися нормами ЦПК України та правовими положеннями викладеними у Постановах КЦС ВС.

Запровадження інституту малозначних справ сприяло розширенню підстав щодо обмеження права особи на касаційний перегляд судових рішень. Вчені та практики називають такі обмеження «касаційними фільтрами». Вважаємо, що існує необхідність дослідження означених «касаційних фільтрів» для малозначних справ.

Насамперед, ст. 6 ЄКПЛ, ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та статті 3, 8, 9, 21, 55 Конституції України гарантують право на судовий захист, доступ до суду і в цілому зводяться до того, що правосуддя має бути передусім ефективним. Також, це висновується з практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ): «право на справедливий судовий розгляд, що гарантується ст. 6, має здійснюватися відповідно до норм закону, що передбачають наявність у сторін судового розгляду ефективного судового захисту з метою захисту їх цивільних прав» (Beles and others v. the Czech Republic) [4]; «право на доступ до суду має застосовуватися на практиці і бути ефективним» (Bellet v. France); «сторони у справі повинні мати можливість оскаржувати рішення у своїх справах із найбільшою ефективністю» (H. v. Belgium) [5, с. 14].

У свою чергу право на оскарження судового рішення в суді касаційної інстанції позиціонується як субсидіарне (додаткове), таке, що застосовується коли особою вже були вичерпані всі ординарні способи оскарження судового рішення до набрання ним законної сили.

ЄСПЛ розглядає апеляційну інстанцію як мінімальний стандарт оскарження, натомість касаційний перегляд рішення є екстраординарним, з огляду на повноваження таких судів та більший формалізм процедур. «Зважаючи на особливий характер суду касаційної інстанції, процедура у суді касаційної інстанції може бути більш формальною, особливо, якщо провадження висуваються на розгляд суду після його розгляду судом першої інстанції, а потім апеляційним судом... Умови прийнятності заяви, що стосується норм закону можуть бути суворішими, ніж звичайної заяви» (Levages Prestations Services v. France) [5, с. 15–16]. Підхід щодо обмеження касації перебрав на себе внаслідок реформації й Конституція України, закріпивши у ст. 129 гарантію на апеляційний перегляд рішення, а у визначених законом випадках – касаційне оскарження (натомість раніше касаційний перегляд гарантувався на рівні з апеляційним).

Обмеження у праві на касаційний перегляд є проявом того, що право на суд не є абсолютним та може піддаватися усіченням, що неодноразово підтверджувалося практикою ЄСПЛ. Так, право на суд та право на доступ до суду не є абсолютними; права можуть бути обмежені, але лише таким способом та до такої міри, що не порушують зміст цих прав» (Philis v. Greece; De Geouffre de la Pradelle v. France; Stanev v. Bulgaria) [5, с. 14].

Отже, з огляду на досліджену практику ЄСПЛ обмеження права на касаційне оскарження в малозначних справах є цілком правомірним.

«Касаційний фільтр» щодо малозначних справ закріплений у ст. 389 ЦПК України. Положення статті вказують на загальну неможливість звернення до суду касаційної інстанції з метою перегляду рішення у малозначних справах, однак існують, деякі, виключення з цього правила. Так, відкриття касаційного провадження можливо у наступних випадках: 1) касаційна скарга стосується питання, що має фундаментальне значення для правозасто-

совної практики; 2) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до ЦПК України позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи; 3) справа становить значний суспільний інтерес або є винятковою для скажника; 4) справа визнана малозначною судом першої інстанції помилково (п. 2 ч. 3 ст. 389 ЦПК України).

На практиці виникають питання щодо таких оціночних понять, як «фундаментальне значення», «значний суспільний інтерес» та «винятковість». Зі змістом цих понять необхідно розібратися, адже від того, чи буде та чи інша правова проблема віднесена до однієї з цих категорій буде залежати фактично наявність в особи права на доступ до суду, так би мовити, у повній мірі.

Так, у Постанові від 4 липня 2018 року у справі №308/13136/16-ц про стягнення аліментів КЦС ВС мотивував свою позицію наступним, що касаційна скарга ОСОБА_1 стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики, а тому підлягає розгляду в порядку письмового провадження без повідомлення сторін» [6]. У даному судовому рішенні суд касаційної інстанції скасував рішення апеляційної, погодившись із першопочатковим висновком суду першої інстанції. Але, КЦС ВС так й не роз'яснив у своєму судовому рішенні у чому саме полягає виключність цієї справи з-поміж інших.

Натомість, аналізуючи судові рішення Касаційного адміністративного суду у складі Верховного суду (далі – КАС ВС) від 05 квітня 2021 року у справі № 420/8512/20 [7] та 25 серпня 2020 року у справі № 640/1699/20 [8] можна дійти висновку, що фундаментальними є правові питання, які є новітніми або засадничими проблематиками, які раніше не підлягали ґрунтовному дослідженню і щодо яких касаційна інстанція може зробити уніфікований висновок, який можна було б застосувати щодо широкого кола суб'єктів правовідносин. Однак в будь-якому випадку це повинно бути обґрунтовано позивачем у касаційній скарзі.

Суддя КЦС ВС В. Крат у своїй доповіді на конференції 23–24 листопада 2018 року, присвяченій питанню малозначних справ, зазначив, що особа при поданні касаційної скарги вважає, що питання викладене в ній має фундаментальне значення для правозастосовчої практики, вона повинна обґрунтувати, в чому полягає це значення, а не просто навести суперечливі рішення [9].

Оскільки, чіткого тлумачення поняття «фундаментального значення» у судових рішеннях КЦС ВС знайти не вдається можливим, можна зробити висновок, що при віднесенні правового питання, викладеного в касаційній скарзі до такої категорії справ суд виходить із сучасного суб'єктивного розуміння ситуації.

Щодо інших підстав можливого касаційного оскарження, то це «значний суспільний інтерес» та «виняткове значення для скажника». Знову ж таки, ймовірність того, що суд виокремить ту чи іншу скаргу за цими ознаками залежить від змісту, який в неї вкладе скажник. Тобто, особа має навести аргументи, чому питання стосується не лише її особисто, а й інших осіб, інтерес яких вона ставить вище за свій, або ж чому воно наділено виключною значущістю для скажника (може негативно вплинути на членів його сім'ї, суттєво відобразитися на матеріальному становищі тощо).

КАС ВС приділяє більше уваги розкриттю цих процесуальних понять. Так, у рішенні КАС ВС від 05 квітня 2021 року у справі № 420/8512/20 зазначено, що словосполучення «значний суспільний інтерес» необхідно розуміти як серйозну, обґрунтовану зацікавленість, яка має неабияке виняткове значення для усього суспільства в цілому, певних груп людей, територіальних громад, об'єднань громадян тощо до певної справи в контексті можливого впливу ухваленого у ній судового рішення на права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб. У свою чергу, щодо «виняткового значення» КАС ВС вказав на те, що слід виходити із дослідження мотивів відповідно до яких учасник справи вважає її такою [7].

Водночас, прикладом винятковості справи для скажника може слугувати ухвала КЦС ВС від 12 квітня 2018 року у справі № 210/1958/15-ц, в якій особа наголошувала на

надвеликому розмірі грошового стягнення внаслідок ухваленого судом апеляційної інстанції рішення, а його виконання може поставити сім'ю у скрутне фінансове становище, негативно позначитися на благополуччі малолітніх дітей. У цій справі КЦС ВС дійшов висновку про можливість відкриття касаційного провадження [10].

Висновки. Проаналізувавши практику ЄСПЛ, судові рішення національних судів з питань, що досліджувались у статті можна прийти до таких висновків. Реформа 2017 року започаткувала численні нововведення до ЦПК України, які були визначені та закріплені спираючись на міжнародні процесуальні стандарти, але, водночас, недоліком є те, що не до кінця розкрито норми права, що містять оціночні поняття. Касаційні фільтри та малозначні справи не суперечать положенням ЄКПЛ, однак для можливості безперебійного функціонування цих інститутів необхідне нормативне закріплення уточнень до процесуального законодавства. Відтак, сьогодні, існують значні ризики свавільного тлумачення судами підстав можливого відкриття касаційного провадження у тій чи іншій малозначній справі, що може призвести до порушення засад справедливості та рівності осіб перед законом та судом, адже у випадку подібних за змістом касаційних скарг дві різні касаційні колегії КЦС ВС можуть ухвалити протилежні за змістом судові рішення в силу власного суб'єктивізму.

Список використаних джерел:

1. Ткачук О. С. Спрощене провадження: правова природа, ознаки, процедура. Електронний журнал *Закон і Бізнес*. 2017. Вип. 25 (1323) URL: <https://zib.com.ua/ua/129257.html>
2. Постанова КЦС ВС від 27 грудня 2018 року у справі № 589/3937/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78979430>
3. Ухвала КЦС ВС від 31 травня 2019 року у справі № 684/865/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82119324>
4. Beles and others v. the Czech Republic 12. 11. 2002. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-60750%22%5D%7D>
5. Посібник зі статті 6 ЄКПЛ (цивільна частина) Рада Європи/ Європейський Суд з прав людини, 2013. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_UKR.pdf
6. Постанова КЦС ВС від 4 липня 2018 року у справі № 308/13136/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75149122>
7. Ухвала КАС ВС від 05 квітня 2021 року у справі № 420/8512/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>
8. Ухвала КАС ВС від 25 серпня 2020 року у справі № 640/1699/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91159589>
9. Прес-центр Верховного Суду України. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/609212>
10. Ухвала КЦС ВС від 12 квітня 2018 року у справі № 210/1958/15-ц. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/73369044>

